

Персида ЛАЗАРЕВИЋ ДИ ЂАКОМО

persida.lazarevic@unich.it

„И КО ЗНА ГДЕ ЈОШ“:
ПЕТЕР ФРЕДЕРИК СУМ
О СЛОВЕНИМА

Универзитет „Г. д'Анунцио“,
Кјети-Пескара
Одсек за Модерне језике,
књижевности и културе

Clarissimo Viro Professori Per Jacobsen

Апстракт: У овом раду анализирају се списи о Словенима „оца данске историографије“ Петера Фредерика Сума (Peter Frederik Suhm, 1728–1798). Углавном познат по свом опсежном раду као аутор историјских дела, Сум је био у ствари полихистор а развио је и мање познату политичку доктрину, током 1760-их и 1770-их, са наглашено радикалним просветитељским идејама. Ове идеје су се односиле на слободу говора и вероисповести, владавину права, уставну монархију, парламент, поделу власти. У свом приступу историји, пак, Сум је обухватао и укрштао различите области као економију, географију, митологију, књижевност, филологију и етимологију. То важи и кад је реч о његовом занимању за Словене, које је директно разматрао пре свега у спису *Om Slaverne* (1779), али и у радовима о другим народима, као на пример о Печенезима (1770), о Хазарима (1781) или пак у спису у коме описује Краљевство Галиције и Лудомерије (1783). Сум је био пријатељ данског функционера и лексиколога Кристијана Фридриха Темлера, који се интензивно бавио илирским језиком; њихово познанство одразило се на Сумов приступ прошлости, култури и језику Словена, те стога и Срба.

Кључне речи: Петер Фредерик Сум, данско просветитељство, историја и култура Словена

У XVIII веку, док је пролазила кроз значајну трансформацију од традиционалног пољопривредног друштва до структурисаније и реформски оријентисане државе под апсолутном монархијом, а коју је карактерисао успон буржоазије, Данска је на прелазу из XVIII у XIX век доживела процват културе који ће бити означен као „златно доба“. Друштво је карактерисало укидање пореског права, снажење образоване средње класе и културни помак од међународног барока и рококоа ка националној и класичној естетици. Основана је тада Краљевска данска академија ликовних уметности (1754) а класицизам је постао доминантан уметнички стил који је истицао једноставност, симетрију и хармонију. Истовремено се, до 1740-их,

међу грађанима развила свест о заједничком данском језику и историји, јачајући тиме национално-културну димензију друштва (в. Anderson 2000).

Све се ово одразило и на историјска и филолошка проучавања у Данској у томе столећу, па кад је реч конкретно о филологији, дошло је до великог помака ка просветитељском рационализму, стандардизовању данског језика и све већем интересовању за прошлост севера Европе.

Иако се Размус Раск (Rasmus Christian Rask, 1787–1832), који је везан за почетак XIX века, сматра пиониром упоредне лингвистике, управо је XVIII век поставио темеље за данску филологију и лингвистичке студије. Најзначајнији лингвиста пре Раска био је Јенс Педерсен Хејсгор (Jens Pedersen Høysgaard, 1698–1773) који је, у XVIII веку, дао оригиналан допринос фонетици и граматици. Континуирано се развијао *rigsdansk*, стандардни језик заснован на зеландској варијанти са немачким и француским утицајима, а истовремено је расло интересовање за исландску и старонордијску књижевност. Проучаваоци попут Гримур Јонсона Торкелина (Grímur Jónsson Thorkelín, 1752–1829) били су активни крајем XVIII века у оквиру тзв. републике књижевности (*Respublica literaria*). Кључна личност у њој био је драмски писац и историчар Лудвиг Холберг (Ludvig Holberg, 1684–1754) чија су дела и посвећеност рационализму поставили темеље модерне данске књижевности и проучавања језика (Haakonsen, Olden-Jørgensen 2017; уп. Bull 1916).

Овај исти Лудвиг Холберг био је кључна фигура и у руско-скандинавским односима. Његова дела, укључујући историјске приказе Русије и њених монарха (Люстров 2021; Соловьев 2023), преведена су на руски језик, и проучавали су их рани руски научници у XVIII веку, што показује развијену међукултурну академску размену. Помак у овом веку значио је да су дански научници и истраживачи почели ближе да комуницирају са словенским светом, посебно путем трговинских и дипломатских мисија.

У таквој Данској XVIII века, дворски функционер, полиглота немачког порекла Кристијан Фридрих Темлер (Christian Friedrich Temler, 1717–1780) посветио је пажњу словенском свету, посебно Јужним Словенима. Темлер, који је био родом из Цербста (Сербст/Србиште) на обали Лабе, оставио је иза себе велики илирски речник од преко хиљаду страна, и једну бележницу, који се чувају у Краљевској библиотеци у Копенхагену. Темлерово занимање посебно за илирски језик, што се, на основу његових списа, односи на тројну рефлексацију јата, привукло је пажњу чувених слависта из прошлости, пре свега Добровског (1796; 1814) и Шафарика (1865), али и у скорашње време (Сване 1993; Јакобсен 1970; 1984; 2023; Лазаревић Ди Ђакомо 2015; 2016; 2018; 2019; 2023). Темлеров рукописни

„Илирски речник“ (означен у Копенхашкој краљевској библиотеци као *C. F. Temleri Dictionarium Slavonicum*, GKS 2071 – 4°), написан западном варијантом (брзописне) ћирилице, важно је дело јужно-словенске лексикографије, које се поставља уз илирске речнике који му претходе: Вранчићев (1595), Микаљин (1649), Дела Белин (1728) или пак речник Јамбрешић-Сушник (1742) (в. Јакобсен, Лазаревић Ди Ђакомо 2020: 99–100).

Бројне историјско-филолошке теорије тада су биле актуелне, а посебно је дуго у центру пажње била она о вези између скитских народа и Словена, позната и међу Србима захваљујући раду Доситејевог најближег сарадника Павла Соларића (в. Лазаревић Ди Ђакомо 2023: 349–353). У Скандинавији, пак, Швеђанин Олаус Рудбек (*Olaus Rudbeck*, 1630–1702) тврдио је да скитски језик има вредност првобитног језика, с обзиром на то да је био језик нордијских народа, од којих порекло воде сви народи Европе и делом Азије. Рудбек је сматрао да су прва три народа у Европи били Грци, Келти и Скити, и да су њихови језици били три првобитна језика Европе. Скитију је идентификовао са Шведском, и то заснивао на Страбоновим ставовима да је свет подељен на четири дела, и да је на северу била Скитија; проблем му је представљао једино келтски језик јер није имао доследан увид у компаративни однос словенских језика са келтским.

Скитско-сарматска теорија (в. Minns 1913; Potratz 1963; Jettmar 1964; Moshkova 1995; Hinds 2009; Dan 2017) одразила се и на данску историографију у XVIII веку, што је – у великој мери под утицајем просветитељства и неолатинске традиције – остало актуелно и у периоду раног модерног доба, а што је повезивало северноевропско порекло са скитским и сарматским коренима. Док је критичка историја јачала, многи научници су и даље истраживали „скитску везу“ – веровање да нордијски народи потичу из евроазијских степа (Скитије или Сарматије) и да су мигрирали на север, што је не тако ретко замагљивало границе између германских, словенских и ираногворних степских народа. Многи скандинавски историчари, следећи мислиоце попут Низоземца Маркуса Цуеријуса ван Боксхорна (*Marcus Zuerius van Voxhorn*, 1612–1653) из претходног века, тврдили су да су скитски или сарматски народи били преци различитих европских група, укључујући германске/скандинавске народе и Словене (уп. Brzezinski, Mielczarek 2002: 36). Ово је коришћено за аргументовање заједничког порекла северних Европљана и ратника степе. Често се притом није правила велика разлика између раних Скита, каснијих Сармата и словенског становништва, јер су сви они били виђени као део масовних миграција из источних равница у Европу. Ово је било време када је археологија тек почела да утиче на историју (нпр. ископавање Мелгуновог кургана, тј. хумке Лита 1763. – в. Бокий, Могилев 2014). Пре тога, историјски аргументи су се углавном заснивали на класичним текстовима и упоредној линг-

вистици, што је за последицу имало често мешање ових различитих етничких група. Укратко, данску историографију XVIII века карактерисао је покушај да се помири класично знање о Скитима и Сарматима са скандинавским митовима о пореклу, постављајући ове групе као претке како северних Европљана тако и Словена – став који је почео да се мења тек пред крај века, са појавом озбиљнијих археолошких истраживања и критичких историјских метода (Melyukova, Crookenden 1990).

Друга значајна теорија била је келтско-илирска (в. Dzino 2008) коју су подржавали Енглеz Едвард Бернард (Edward Bernard, 1638–1696), Швеђанин Данијел Хервег (Daniel Herwegh, 1720–1787) па и Аустријанац Волфганг Лацијус (Volfgang Lazius, 1514–1565). Међу Данцима је Кристијан Фридрих Темлер, који се бавио компаративном лингвистиком, за живота објавио чланак (једини у ствари) о сличности и додирима између илирског и келтског језика, *Om Spor af en Overeenstemmelse mellem det Illyriske og Celtiske Sprog, i de Nordiske og ovrige Mundarter, som komme af dem begge* (1779), а везе између Словена и Келта видео је и његов пријатељ, чувени дански историчар и колекционар књига Петер Фредерик/Фридрих Сум (Peter Frederik/Friedrich Suhm, 1728–1798). Сум је познат као „отац данске историографије“ и углавном чувен као аутор бројних историјских дела; у суштини, Сум је био прави полихистор, укрштао је историјска истраживања са филолошким, етимолошким, антрополошким и етнографским проучавањима. Развио је и мање познату политичку доктрину, током 1760-их и 1770-их (Stjernfelt 2024) у оквиру радикалних просветитељских идеја. Ове идеје кулминирале су у периоду тражења слободе штампе у Данској (1770–73), као и слободе говора и вероисповести, владавине права, уставне монархије, парламента, поделе власти (в. Nyergup 1798; Krefthing 2023).

Сум је студирао на Универзитету у Копенхагену (од 1746. до 1751. године), а један од његових професора био је управо горе наведени Лудвиг Холберг. Касније ће Сум, у свом трактату из 1765. о тешкоћама писања националне историје, *Tanker om de Vanskeligheder, som møde veda t skrive den gamle Danske og Norske Historie* (Размишљања о опасностима које се сусрећу када се саставља древна историја Данске и Норвешке), критиковати Холберга и друге претходнике због недовољног утемељења у античким временима, инсистирајући на потреби решавања „тешких и нерешених питања“ кроз критичко хронолошко и доказима поткрепљено испитивање (в. Evju 2019: 91–128). Карактеристичан аспект Сумове методе била је примена еухемеристичке интерпретације о издвајању историјских језгара из митова (Lundgreen-Nielsen 2016). У делу о Одину и другим највећим јунацима митова (Suhm 1771), демитологизовао је фигуре попут Одина, разлажући легенду на три одвојене историјске личности (Horstbøll, Naakonssen 2008).

Године 1751. отпутовао је у норвешки град Трондхејм (Trondheim)¹ заједно са норвешким историчарем Герхардом Шенингом (Gerhard Schøningh, 1722–1780), са којим је наставио да сарађује током наредних година. Заједно су 1757. године написали *Forbedringer til den gamle danske og norske Historie* (Побољшања старе данско-норвешке историје), фокусирајући се искључиво на античку и средњовековну прошлост. Њихова велика заједничка замисао била је да напишу свеобухватну историју Норвешке и Данске, почевши од Нојеве барке на планини Арарат и расејавања народа у Вавилону, коначног насељавања Севера и каснијег успона норвешког и данског краљевства (v. Daae 1880: 19–38).

Шенинг и Сум су, заједно с епископом и ботаничарем Јоханом Ернстом Гунерусом (Johan Ernst Gunnerus, 1718–1773), основали Краљевско норвешко друштво за науку и књижевност, 1760. године, под именом Det Trondhiemske Selskab (Трондхејмско друштво), које је претходило оснивању Краљевског норвешког друштва наука и књижевности (Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab), 1767. године.

Сум је од 1761. објављивао академске радове у серији под називом *Skrifter* (Списи). Објавио је: *Trondhjemske samlinger* (пет томова) од 1761. до 1765; године 1771. обелоданио је *Udsigt over videnskabernes og de skjønnede kunsters tilstand i Danmark og Norge. Udtog af Danmarks, Norges og Holsteins historie* (Преглед стања науке и уметности у Данској и Норвешкој. Изводи из историје Данске, Норвешке и Холштајна, 1776), дело које је у XIX веку коришћено као приручник историје. Сум је био и председник Данске академије наука, а године 1779. постао је члан Краљевске шведске академије наука.²

Кад се вратио у Данску, Сум је наставио са радом као краљевски историчар: написао је историју Данске почев од паганских времена Одина, *Historie af Danmark*, коју је објавио у 14 томова (1782–1828; првих седам томова штампано је до 1793). Држао је да је језгро историјске истине присутно у првим митовима и легендама, и да их треба искористити и за писање историје.

Иако се Сум током свих ових дугих година посветио проучавању данске историје, имао је прилике да истражује и историју али

1 У Трондхејму Сум се оженио Карен Ангел (Karen Angell, 1732–1788), ћерком богатог норвешког трговца Лоренца Ангела (Lorents Angell). Мајка Карен Ангел прихватила је везу под условом да остану у Трондхејму до краја њеног живота. После њене смрти Сум се вратио у Копенхаген а наслеђено богатство омогућило му је да се посвети науци и својој колекцији књига. У октобру 1788. склопио је други брак, са Кристијаном Бекер (Christiane Becker, 1764–1799).

2 Сум је био и колекционар књига. Његова колекција бројала је око 100.000 књига. Године 1775. отворио је своју библиотеку за јавну употребу, а 1796. немачки ботаничар Јохан Молденхавер (Johann Jacob Paul Moldenhawer, 1766–1827) откупио је његову колекцију за Краљевску данску библиотеку, под условом да се исплата Суму и његовој супрузи врши годишње, али су обоје преминули убрзо након што је куповина завршена.

и етнографију те филологију других народа. Посебно су народи који су насељавали (и још увек насељавају) Источну Европу, према Азији, дакле пре свега Словени, привукли његову пажњу, а посебно је желео да истражи њихово сродство са другим народима, али и њихове миграције и древну историју. Дела која су из тих истраживања настала могу се описати као етнографске али и филолошке студије, и имала су извесну везу с његовим покушајем да разјасни порекло народа, посебно Данаца; већину тих трактата прочитао је у Копенхашком друштву наука, у чијим су публикацијама касније објављени.

Један од првих радова у овом смислу јесте трактат о Печенезима, *Om Patzinakerne* који је написао 1766. али га је објавио тек 1770, и који почиње тако што каже да је одлучио да се укратко позабави пореклом народа који су одиграли важну улогу у X веку, и који су насељавали Пољску, Русију и територије између Каспијског и Црног мора, као и европску Турску северно од Дунава (Suhm 1770: 260). Дански проучавалац се, на основу латинских аутора, задржава на етнику који се изговарао на различите начине, а наводи руске, пољске те украјинске изворе. Сума терминологија и етнологија етника Печенега наводи на помисао да, пошто су Словени Печенеге правилно називали Печенихи (*Peczenihi*), Печенези су ово име несумњиво добили од словенских народа, а сами су, у другом смислу, из мржње и непријатељства према Словенима, превели или, боље речено, искривили етник као Кангар (*Cangar*) или Гандар (Suhm 1770: 263).

Категорички затим пориче тврдње да су Древљани и Печенези били један те исти народ јер, како наглашава, уопште нису имали исто порекло. У ствари, Сум верује да су први били Словени, али наводи рутенског историчара и теолога Игњата Кулчинског (Ignatius Kulczynski, 1694–1747), аутора дела *Specimen Ecclesiae Ruthenicae* (1733), који не само Печенезима, већ и Варјазима, Древљанима и Јазигима приписује сарматско или руско, односно словенско порекло. Сум затим истиче како Кулчински такође верује да су Печенези називани „ватром“ јер су практиковали ритуал спаљивања живих људи, па је и сам истакао жртвену праксу овог народа, али је такође подвукао и да се ништа не може наћи о њиховом спаљивању људских тела. Додуше, навео је да се на пољском ватра каже *parzenie*, али му се чини да се то превише разликује од етника *Печенези*. Ако би неко желео да овај етник коначно изведе из пољског језика, било би разумније поћи од термина *pedze*, „ја ловим“, „ја брзо трчим“, па би се у том случају алудирало на њихову брзину, или пак од *pedzony*, „лове ме“, чиме би се алудирало на њихово бекство од Узера и Хазара (Suhm 1770: 308).

Сум, поред осталих, помиње и „ученог Пасторијуса“ (Suhm 1770: 309) за кога истиче да је веровао да су Печенези име добили или по реци *Phasis*, или од етника *Peucinern*, при чему је он ближи овој

другој претпоставци јер их је, захваљујући томе, могао боље класификовати као Сармате или Словене. Сум пак сматра да је ово ипак погрешан закључак.

Такође истиче да доста греша и износи бројне нетачности француски дипломата и писац Клод-Шарл де Пејсонел (Claude-Charles de Peyssonnel, 1727–1790), који је сматрао (Peyssonnel 1765: 37–40) да су Печенези били вендског порекла,³ дакле словенског, и да су име добили по граду Познању, те да су побегли у Босну, одакле им наводно потиче име, и где се још увек говори словенски језик – што све заједно доказује њихово словенско порекло (Suhm 1770: 310). Сум међутим истиче да није могуће довести у везу етник Печенег са Босном, пошто је цар Константин у *De administratio Imperio* већ говорио о земљи Босони и навео да су Срби (*Servi*) тамо поседовали два града.

Сум коначно жели да изрази своје мишљење о томе где се налазе трагови Печенега: ако се узме у обзир да су насељавали Бугарску, Влашку и Молдавију, и да се још увек примећује да у језику Бугара, поред словенског елемента, постоји нешто необично, а такође и у језику Влаха, поред латинског елемента – нема стога ништа вероватније од тврдње да многи људи из тих земаља потичу од Печенега. Сум стога указује да далматински историчар, правник и картограф Иван Лучић (Giovanni Lucio / Joannes Lucius, 1604–1679), аутор дела *De Regno Dalmatiae et Croatiae. Libri Sex* (1666), као и немачки филолог, историчар и оријенталиста Готлиб Зигфрид Бајер (Gottlieb Siegfried Bayer, 1694–1738), аутор неколиких дела о Скитима и Русима, не греше када верују да Власи потичу од Печенега. Ово мора бити делимично тачно, а још мање се мора претпоставити да је име Печенега промењено у Власи или Бласи (Бласи су били посебан народ, али пошто су дуго живели са другим народима, на крају су изгубили своје име – након што су већину њих побили или протерали Татари). Међутим, у Украјини и на источној обали Дњепра изгледа нема трага од Печенега, а цело подручје је насељено Лосиркерима и Татарима (Suhm 1770: 310).

После овог чланка Сум је у раду о најстаријем седишту и постојбини Финаца, *Om Finnerne, deres ældste Sæde og Herkomst* (који је написао 1768, а објавио 1770) истакао да под Финцима мисли овом приликом само на оне који се правилно називају Финцима, који насељавају Велико Војводство Финске и признају шведску круну, као и на оне који насељавају кнежевину Финмарк у Норвешкој, где влада дански краљ. Сум овде истиче да сви древни писци описују Финце као мали народ па се пита како је онда Плиније могао да целу земљу назове по њима, земљу насељену толиким бројем народа, а да их чак

³ Занимљиво је у вези са Вендима, који су били западнословенског порекла, и који су били значајни за историју Данске, да су све до 1972. владари Данске званично носили титулу „Краљ Венда“ (*De Vendens Konge*).

није ни именовано у томе контексту. Сум признаје да су неки од ових народа, као Скири и Хири, вероватно били помешани са Финцима, а да су Венди, како неки од њихових језика сугеришу, заиста мешавина Финаца и народа сарматског порекла. Сармати, међутим, приговара Сум, за које се обично сматра да су касније постали познати као Словени, сасвим су различити од њих, што показују и доказују како словенски језици, тако и фински.

Словенима се Сум непосредно позабавио у чланку *Om Slaverne deres Herkomst og ældste Sæde* (О Словенима, њиховом пореклу и најстаријој постојбини, 1778) где је истакао да је међу свим европским народима најраспрострањенији управо словенски, и навео територије које су настањивали Словени: они живе, дакле, у целој Русији од Ингрије до Кијева, од Смоленска и Плескова до Казана и Астрахана, а ширили су се и у новије време. Додаје да Словени такође живе у целој тадашњој Пољској као и у целој Чешкој, да их је Мађарска толико пуна да на једног Мађара долази десет Словена; у ствари, распрострањени су од пољске границе до Јадранског мора. Словенима обилују и многе турске земље у Европи, па их има у Бугарској, Србији, Босни, Хрватској, Македонији, Албанији, Епиру. Има их у Немачкој, попут Крајине, Лужице, Линебурга и „ко зна где још“ – јер су, рецимо, од VI века насељавали све немачке земље источно од Лабје, па чак и западније од ње.

Каже Сум да се, отуд, неизбежно поставља питање: Да ли је овај моћни народ од најранијих времена увек живео у свим тим областима? А ако није, одакле су дошли? Одговор на прво питање, каже изричито, јесте једно *не* – јер Мађарска је била насељена од Христова рођења, а пре су је насељавали Теутонци, Мекленбург су насељавали Варни, Померанију Руги и Херули, Бранденбург Семнони и Вандали, Мајсен и Лужицу Хермундури, Бохемију Маркомани, Мерен Квади, Шлезију Елисији или Луги, тј. само немачки народи; у тим земљама нема трагова Словена пре VI века, а у неким земљама ни касније. Мађарску земљу насељавају Панони и Мизи, Скордисци, Илири, Далматинци, Јаподи итд., о којима се, осим за Скордиске, не зна сигурно од којих народа потичу, али чији језик показује да нису били Словени. У стара времена, наставља Сум, Грци су живели у турским земљама у Европи, и нико сигурно неће помислити да су они Словени; разна племена, као Трачани, чији језици показују да нису били у сродству са Словенима, казују да су они били скупина за себе. Преостају само Русија и Пољска; тамо је, уопштено се држало, било најстарије пребивалиште Словена, и сматрало се да су тамо живели одувек – под именом Сармати.

Дански учењак се потом упушта у разматрање о Сарматима, народу који је, као и Скити, био део иранске, тј. индоевропске језичке заједнице, и закључује да су Сармати потчинили Ските, и онда се проширили по Европи. Сум сматра да се етник *Сармайти* односио на

многе народе који су имали заједнички језик и порекло јер Сармати, по њему, значи „црвени људи“, односно људе риђе косе, од сарматске речи *сар*, тј. „црвен“. Временом је то име нестало, а уместо њега у употребу је ушло *Словен*, по којем су именовани неколики народи који су имали заједнички језик и порекло. Сум на овом месту говори управо онако како Темлер бележи у свом речнику, тј. да су: „словенски народи дали себи то име од речи *Слав*, што значи ’онај који говори’; с обзиром да Немце називају *Nemetes* или *Nemetzoi*, тј. ’неми“ (в. Јакобсен, Лазаревић Ди Ђакомо 2020: 33).

Кристијан Брун (Christian Bruun, 1831–1906), Сумов биограф, тврди да је закључак овог трактата о Словенима толико јединствен да заслужује да се истакне (Bruun 1898–302–303). Завршна Сумова мисао је да се, на основу свега што је изнео и што је речено, могу извести јасни закључци о пореклу, старини и ширењу словенског народа у античко доба, а намерно је изоставио новији период, пошто је боље познат. У распону од око 2000 година (!), истиче Сум, може се видети колико је промена овај народ претрпео, па се пита: Шта би се десило да имамо вести из много ранијих времена? Шта ако бисмо знали суштину свега што се догодило, и физички и морално, на нашој планети? Тада би, каже Сум, он историју поверио другима и ограничио се на уживање у садашњем свету. Пита се и шта би се десило ако би било могуће знати шта се збива и шта се збивало на другим планетама. Претпоставља да то ипак не бисмо могли да разумемо, и саветује да таква разматрања оставимо времену када ће нас можда наше сопствено искуство научити о њиховом стању, када ће се наше снаге проширити, када ће сва наша садашња знања постати дечја игра. За наше слабо памћење, за нашу ограничену интелигенцију, добро је што је историја тако скорашња. Али је такође добро, закључује Сум, што нам природа наше планете открива делић мистерије Божје величине и вечности у његовим делима (Suhm 1779: 284).

Нешто више од годину дана после списа о Словенима, Сум је објавио опширнији трактат о Хазарима, *Om Chazarerne*, у коме преноси (Suhm 1781: 478) да је Теофан рекао да су Хазари, након што су победили Бугаре, дошли из унутрашњости Берзилије, која се налази у Првој Сарматији. Наводи античке теорије о пореклу Хазара и закључује да је јасно да се под овом Сарматијом мисли на Пољску и Русију. Очигледно је, дакле, да су Хазари живели у добром договору са Берзилијанима или Узерима све до знатно после VII века, и да су вероватно проширили своју моћ далеко на север, дуж западне обале Волге, али још нису стигли до Црног мора и Понта, као што историчари Теофан и Нићифор изгледа указују, иако су можда већ стекли упориште у томе подручју.

Сум затим говори (Suhm 1781: 488) о мисији Ђирила међу Хазарима и преноси да је византијски цар, након што је консултовао

патријарха Игњатија, тамо послао филозофа Константина из Солуна, који се непосредно пре смрти замонашио и узео име Ђирило. Овај човек, тј. Ђирило, прво је стигао у Херсон, тј., према сведочењу „старијег писара“ који је описао његов живот,⁴ стигао у земљу Хазара, где је остао неколико година да би научио њихов језик. Сум се позива на Готфрида Хеншена (Gottfried Henschen, 1601–1681) који је поистовећивао језик Хазара са словенским, пошто их је сам сматрао Словенима, што они међутим нису, истиче Сум, и што ни Ђирилова биографија не потврђује. Коначно, Ђирило је отишао у Хазарију, где је дочекан са весељем, толиким да је у хришћанство преобратио чак и оне који су били одани јеврејској и муслиманској вери. Изгледа да су Хазари који су живели на Криму и у околним подручјима били посебно преобраћени, а касније су се међу њима нашли и Јевреји и муслимани. Да су Јевреји, према сведочењу самих Хазара, покушали да их преобрате у своју веру – или боље речено, оно што је раније објављено у вези са преобраћањем хазарског краља „Буне“ (*sic!* за Булан) у јеврејску религију – није невероватно (Suhm 1781: 490). Кад се Ђирило спремао за одлазак, желели су да му одају почаст, али он је то племенито и хришћански одбио, захтевајући уместо тога да му се предају сви страни заробљеници које су они држали, што је и учињено. Уручили су му поклоне и писма за цара, захваливши му се на просветљењу и обећавајући да ће му остати верни пријатељи и савезници. Том приликом Ђирило је морао да преобрати и Мегреле, те Черкезе. Сум не сумња што се тиче првих, пошто живе у древном Краљевству Лазика, чији су становници одавно прешли у хришћанску веру. Што се тиче других, преобраћање зависи од тога да ли потичу од Хазара или су то Татари, а посебно Киргизи, који су стигли тек касније, под Џингис-каном и његовим наследницима. Многи Хазари наставили су да исповедају хришћанску веру (Нестор рецимо говори о пустињацима у Хазарији). Међутим, Ђирило се ограничио на овај један народ, пошто је, заједно са својим братом Методијем, преобратио само неколико Бугара и Мораваца, становника Моравске, који су потом проширили своју власт све до Угарске; и сви ови народи су, уједињени, наставили да исповедају хришћанску религију све до данас (Suhm 1781: 490–491).

Дански историчар наглашава (Suhm 1781: 491) да је Ђирило створио и словенско писмо. После нешто више од тридесет година, Хазари и Узери осетили су страх од растуће моћи Печенега, народа који је тада лутао земљама дуж река Волге и Урала (а коју Сум овом приликом назива, по турском или сарматском, Јајик). Хазари и Узери, који су их дочекали, затим су се удружили да би их протерали, и

4 Могуће је да се Сум овде ослања на животопис *Vita Constantini (Cyrilli)* који, заједно са животописом Методија, *Vita Methodii*, представљају најважније изворе за биографију солунске браће, иако се мора имати у виду да је у суштини реч о хагиографским текстовима (в. Tachiaos 2005: 165–168).

на крају заузели њихове земље. Неки Печенези су, међутим, остали међу Узерима. И наставља (Suhm 1781: 494): често су се насељавали дуж Волге и Дона, и између Дона и Дњепра, а њихово прво насеље је очигледно било много северније. Печенези су неколико година живели у земљи Угара, али су одатле морали да побегну због Хазара. Након тога су прешли Дон и освојили друга угарска племена која су живела између Дона и Перекопа. Мађари у то време нису имали кнежеве, већ су њима владале само војводе, термин који су позајмили од Словена. У то време њихов војвода био је Лебед/Левед, и место где је живео звало се по његовом имену, вероватно исто као и Лебед-хан. „Лебед“, наставља Сум, такође значи „лабуд“ на словенском језику, што додатно потврђује јаке везе Мађара са Словенима.

Настављајући о Хазарима Сум каже (Suhm 1781: 522) да су у прошлости признавали управу кримског кана, али су Београдским миром стекли независност, и сада чине неку врсту слободне државе. Мало потом додаје (Suhm 1781: 526), у вези са градом Одифци (?), да је то, како истиче, несумњиво део древне Лазице, „чији су становници у давна времена били Словени и уопште нису били у сродству са Хазарима“.

Године 1783. Сум је објавио трактат о Галицији и Лодомерији, *Om Galicia og Ludomiria*. Галиција је историјска регија подељена између Пољске и Украјине. Краљевина Галиције и Лодомерије, или једноставно Галиција, била је највећа, најнасељенија и најсевернија провинција Аустроугарског царства од 1772. до 1918, са Лавовом као главним градом. Настала је од територија одузетих од Пољско-литванске конфедерације, током поделе Пољске, и трајала је до распада Аустроугарске на крају Првог светског рата.

По Суму (Suhm 1783: 471), ове области биле су прилично познате у средњем веку – често се појављују у хроникама и списима тога времена. Током неколико наредних векова почеле су да се губе из историје, све док нису поново постале познате захваљујући аустријском полагању права на њих. Сум затим излаже (Suhm 1783: 471–472) порекло оба топонима. Историји је познато да је имена Галиција и Лодомерија први пут употребио, у XIII веку, угарски краљ Андрија II. То је латинизована верзија словенских имена Халич/Галич и Володимир/Владимир, два највећа града Галичко-Волинске кнежевине, која је тада била под мађарском влашћу. Све ово потврђује и овај дански историчар, и истиче (Suhm 1783: 472) да су у давна времена наши преци лутали, будући да би иначе тешко могли знати, у временима када су географске карте биле ретке и непознате, име нпр. земље Галиције, која се граничи са Мађарском, и до које нису могли доћи морем.

Дански ерудита наставља излагање (Suhm 1783: 476) наглашавањем да су „сарматски или словенски народи“ насељавали галич-

ко-волинске области од најранијих времена. Користи овде прилику да помене Јужне Словене – каже да су Венди (Suhm 1783: 477) били подељени на много мањих племена, па му се чини вероватнијим да су ове регионе насељавали заправо Беси и Карпи. Прве помиње Птоломеј близу Карпата, који сада чине границу између Пољске и Угарске, и за које Сум верује да су се несумњиво преселили у Босну у V и VI веку, пошто се део њих, под именом Беси, населио у земљи која од тада, и још увек, носи име Бесарабија. Што се тиче ових других, сам Птоломеј Карпе смешта међу Пеуцине и Бастарне (народе келтско-германског порекла), и чини се да су то Карпи који су без икакве сумње насељавали Карпате, и од планине преузели име, или, боље речено, дали јој име. Велики део ових Карпа пресељен је, под царем Диоклецијаном, у Илирик 295. године. Овде се Сум позива на историчара Јорданеса (VI в.) па износи уверење да су они постепено променили име у Хрвати (*Croater*) или Храбати (*Crabater*) и полако заузели место својих сународника у Карпатским планинама, такође званим Крапак, што се догодило у V и VI веку, након што је велика моћ Хуна ослабила, после Атилине смрти. Под Хераклијем, у VII веку, већ су познати Босанци, Хрвати и Срби у Илирику (и овде се Сум позива на Константинов *De administratio Imperio*, I: 72), иако се топоним *Belo Croatien* или Бела Хрватска (Велика Хрватска) појављује још и у IV веку, код Константина, уз додаток да је она тада имала свог кнеза и била под Отоном I.

Сум је пажњу посветио и Западним Словенима, и легенди о тројици браће, Леху, Чеху и Меху, који су утемељитељи трију словенских земаља: Лехијске (Пољске), Чешке (Бохемије, Моравске, Шлеске) и Рутеније (делом у данашњој Русији, Белорусији и Украјини). О овоме је писао и хрватски историчар Винко Прибојевић (средина XV в. – после 1532), у свом делу о пореклу и слави Словена, *De origine successibusque Slavorum* (1532); он је сматрао да се у Русији говорило далматинским језиком, па је забележио да, „...[kako navode papa Pio, Mehovita i poljski anali] braća Čeh, Leh i Rus, protjerani iz Dalmacije zbog unutrašnjih ratova, bijahu praoci Čeha, Poljaka i Rusa ili, točnije, ta tri brata dokopaše se vlasti nad tim narodima i nazvaše ih svojim imenom“ (Pribojević 1997: 144). У напред наведени „Илирски речник“ и Сумов пријатељ Темлер унео је одреднице Западних Словена, па је тако тамо могуће прочитати о варијанти именичког етника у једнини мушког рода за Пољака:⁵ „Лѣх, *m. Polonus, Sarmata*, Пољак. *Tu. Loehli. (a) / лѣшки, а, о, Polonicus. Лѣшка зѣмља, Polonia. Tu. Loeh, Polonia. Lah Kral, Rex Polonicae. / (a) Iber. ghlechi, rusticus;*“ као и именички етник у једнини мушког рода и придев за Чеха: „Чех, *m. Bohemus. P. Cz <...> h. Li. <...>. vid. <...>. p. 375. / чески, а, о, Bohemicus. / Ческа зѣмља, Bohemia*“ (Јакобсен, Лазаревић Ди Ђакомо 2020: 126–127).

5 Овом приликом се термини које је Темлер забележио западном варијантом брзописне ћирилице преносе савременом српском ћирилицом.

Етимологијом се бавио и Сум (Suhm 1783: 479): право име је Лехи, од чега потиче Поли, што на словенском значи „равница“, што би значило да су насељавали равницу. А што се тиче Руса, преноси да је Нестор посведочио да је њихово древно име било Полани, пошто је на пољу у области Кијева на Дњепру живео народ који је, по Сумовом мишљењу, био словенског порекла; руско име се тамо први пут појавило, према ономе што Нестор каже, у IX веку, под Олегом, међу Варјазима, то јест у народу који долази са севера, и одатле се ширило све даље и даље, али остаје да се разјасни да ли је руско име већ било познато на другим местима. Извесно је, тврди Сум, да су већ у IX веку становници Галиције и Лодомерије били Руси или Русини, ако се може веровати анонимном бележнику и хроничару мађарског краља Беле III (*Bele regis Notarius*), према коме су Мађари у Кијев дошли 884. године или, како тврди мађарски језуит, писац и историчар Иштван Катона (*István Katona*, 1732–1811), 888. године, где су наметнули своју вољу и приморали њих и кнеза Суздаља да им уступе право пролаза и исплаћују годишњи данак, а затим наставили кроз Лодомерију и Галицију до Паноније, која се од тада звала Угарска, пошто су се претходно обавезали Русинима из Кијева да се неће населити у Галицији (Katona 1779). То указује да су становници тога подручја такође били Русини, а да је анонимни бележник мађарског краља сматрао ове територије, у то време, насељеним Русима, може се закључити и из чињенице да он наводи да је Панонија, између река Тенс (?) и Дунав, припадала Русинима и Пољацима.

У наставку Сум истиче (Suhm 1783: 480) да је све ово додатно потврђено чињеницом да се у пограничном региону Шлеске налази Војводство Северија, које несумњиво још увек носи име Бела Србија, коју тако назива и Константин, и чији су становници ту били и у његово време; њихова се земља граничила са Белим Хрватима. Велики део становништва Беле Србије отишао је, у VII веку, цару Хераклију, који им је доделио земљу јужно од Дунава, и која још увек носи име Сервија. Колико се, просторно, Бела Србија простирала у Пољској, Сум није у стању да одреди, али му се чини да јој је припадао део Шлеске и Мале Пољске. Што се, пак, Белих Хрвата тиче, истиче да им се број значајно смањио током миграција у VII веку, а њихове земље су касније пале у руке Пољака и Руса.

Кад је реч о Србима и Сорабима, тј. Лужичким Србима, Сум је морао знати за теорију коју је подржавао још италијански ренесансни хуманиста Флавио Бјондо (*Flavius Blondus*, 1392–1463), а чије је дело *Roma instaurata* (1510) поседовао Сумов пријатељ Темлер. Бјондо је у *Historiarum ab inclinatione Romanorum libri XXX* сматрао да Лужички Срби говоре далматинским језиком.

Темлеру је ово било више него довољно да упоредо прати говоре на Балкану и говоре Лужичких Срба, и учестало се враћао на оне списе који се баве Лужичкима Србима у германској говорној

средини. У свом речнику је стога настојао да пружи етимологију бројних словенских топонима на немачкој територији, и у ту сврху био му је користан илирски језик, чиме је објашњавао порекло њему познатих места. Темлер износи и извесне податке о Лужичким Србима које је извукао из Плинија и из Јана Дубравијуса (Jan/Janus/Johannes Dubravius, 1486–1553), чешког свештеника, хуманисте и писца. Сум је, пак, поменуо источнофраначке списе познате под именом Фулдански анали (*Annales Fuldenses*) из раног средњег века, где се каже да су Лужички Срби насељавали Далмацију. Пошто ови Сорби нису могли бити ништа друго до Срби (*Servi*), јужно од Дунава, то доказује да су Сораби, Серви, Сербли, име којим их означава Константин, исти народ, само им се етник различито изговара. Из овога се чини природним закључити да су Сорби или Сорбији, који су живели у Лужици, и још увек тамо живе и имају свој језик, исти народ као и Срби јужно од Дунава, посебно зато што су и једни и други Словени; из тог разлога било би пожељно упоредити ова два народа која имају сродан језик. Сум подвлачи и то (Suhm 1783: 481) да никога не изненађује што сматра да становници Србије и Лужице припадају истом народу, будући да су такве разлике уобичајене у историји средњег века и номадских народа. Лужички Срби морали су у Немачку стићи најкасније до VI века. Такве велике миграције и експанзије могле су само ослабити Хрвате и Србе, и навести Пољаке и Русе да се населе на њиховим територијама јер, иако су били Словени, ипак су дошли из других регија. Први, наиме Хрвати, изгледа да су били најстарији становници тих крајева, будући да су Срби тамо стигли несумњиво касније, иако у веома древним временима, и није познато када, из региона Велике Русије, који и данас задржавају своје име по граду Новгороду, који се налази у Кијевској губернији а раније је припадао кнежевини Северији, која се налазила између Черникова, Смоленска и Боротина. Из ове Северије, Срби су се кретали већ у II веку, и, вероватно због превласти Гохерна, стигли до данашње Мале Пољске и окупирали део данашње Западне Русије, назвавши је Северијом, шаљући одатле војнике да марширају ка Лужици и Србији, где им је име боље очувано него у њиховим земљама по рекла.

Сва наведена разматрања о Словенима, па стога и о Србима, само су део опсежних историјских и филолошких истраживања Петера Фредерика Сума. Овај тихи човек, како га је описао његов биограф Брун, подробно је проучавао бројне народе а наведени трактати сведоче о његовом опсежном познавању античких и средњовековних аутора, посебно византијских историчара, захваљујући којима је историјска тумачења постојања и живота ових народа померио далеко у прошлост. Ови трактати такође показују, и доказују, његово познавање разноликих, тада актуелних не само

историјских већ и филолошких теорија. Питања која се односе на овде поменуте далеке и делимично изумрле, или барем номинално изумрле народе, била су од великог интереса за научнике XVIII века, међу којима су најпознатији напред наведени Бајер и шведски лингвиста, историчар и теолог Јохан Ерих Тунман (Johann Erich Thunmann, 1746–1778), који је први употребио синтагму „источна Европа“ (Thunmann 1774).

Ипак, њихов рад на историји народа источне Европе, па стога и Словена, остао је само у назнакама јер је недостајао материјал потребан за коначне одговоре на питања о древнијој историји ових народа. Сум је, међутим, иако је своје ставове често заснивао на претпоставкама, успевао да научно и уверљиво извештава, и сумира грађу коју је имао на располагању. Његови трактати су у прошлом веку донели много новог читаоцима који нису били упознати са страним ауторима (Bruun 1898: 302–303), а одломци у којима је Сум излагао целовите приче, у овом случају и о Словенима, и даље се могу читати са задовољством. Сумове претпоставке и визије не косе се са научним ставовима на којима су се заснивали његови трактати док списи и записи о Словенима сведоче о његовој типично просветитељској заинтересованости за народе који су бројно доминирали Европом, и истовремено о подстицајима за истраживачку делатност и визију о будућности народа.

Литература

- Бокий, Нинелъ Михайловна; Могиллов, Александр Дмитриевич. „Новое о Мельгуновском кургане“. *Науковој зайиски КДПУ*, 21 (2014): 26–51.
- Јакобсен, Пер. *Срјскохрвајтска лексикографија и рад на срјскохрвајтској морфологији у Данској у 18. веку*. Научни састанак слависта у Вукове дане. Београд: Међународни славистички центар, 1984, 61–68.
- Лазаревић Ди Ђасомо, Персида. „О ексцерпцији за „Илирски“ речник (GKS – 4°) К. Ф. Темлера“. У: *Срјска лексикографија – речници срјског језика као изворишта граматичких и семантичких истраживања*. Научни састанак слависта у Вукове дане. Београд: Међународни славистички центар, 47/1 (2018): 171–180.
- Лазаревић Ди Ђасомо, Персида. *Сазвежђа Павла Соларића. У појрази за савршеном прошлости Словена*. Београд: Задужбина „Доситеј Обрадовић“, 2023.
- Люстров, М. Ю. *Людвиг Хольберг и русско-скандинавские литературные связи в XVIII веке*. Москва: ИМЛИ РАН, 2021.
- Соловьев, Александр Юрьевич. „Людвиг Хольберг и Россия“. *Русская литература*, 3 (2003): 240–242.

- Anderson, Carl Edlund. "The Danish Tongue and Scandinavian Identity". Paper presented at the Mid-American Medieval Association (MAMA) Annual Conference. Tulsa: University of Tulsa, OK, 2000.
- Bruun, Chr.[istian]. *Peter Friderik Suhm. 18. oktober 1728 – 7. september 1798. En levnebetkrivelse af Chr. Bruun*. Kjøbenhavn: Orlagt af Universitetsboghandler G.E.C. GAD, 1898.
- Brzezinski, Richard; Mariusz Mielczarek. *The Sarmatians, 600 BC – ADF 450*. Oxford: Osprey Publishing, 2002.
- Bull, Francis. "Fra Holberg til Nordal Brun". *Studier til norsk aandshistorie*. Christiania: Aschehoug, 1916. 142–223.
- Daae, Ludvig. *Gerhard Schøning: En biographi*. Christiania: A. W. Brøgger, 1880.
- Dan, Anca. "The Sarmathians: Some Thoughts on the Historiographical Invention of a West Iranian Migration". *Vom Wandern der Völker. Migrationserzählungen in den Altertynwissenschaften*. Eds. Felix Wiedemann, Kerstin P. Hofmann, Hans-Joachim Gehrke. Berlin: Edition Topoi, 2017. 97–134.
- De Peyssonnel, Claude-Charles. *Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont-Euxin*. Paris: Chez N. M. Tilliard, Libraire, Quai des Augustins, à Saint Benoît, 1765.
- Dobrowsky, Josef. *Litterarische Nachrichten von einer auf Veranlassung der bohm. Gesellschaft der Wissenschaften im Jahre 1792 unternommen Reise nach Schweden und Rusland*. Prag: bei J. S. Calve, 1796.
- Dobrowsky, Josef. *Slovanka*. Prag: In der Herrlschen Buchhandlung, 1814.
- Dzino, Danijel. "The people who are Illyrians and Celts': Strabo and the identities of the 'barbarians' from Illyricum". *Arheološki vestnik*, 59 (2008): 371–380.
- Haakonssen, Knud; Sebastian Olden-Jørgensen. *Ludvig Holberg (1684–1754). Learning and Literature in the Nordic Enlightenment*. London: Routledge, 2017.
- Håkon, Evju. *Ancient Constitutions and Modern Monarchy: Historical Writing and Enlightened Reform in Denmark-Norway 1730–1814*. Leiden / Boston: Brill, 2019.
- Hinds, Kathryn. *Scythians and Sarmatians*. New York: Marshal Cavendish, 2009.
- Horstbøll, Henrik; Knud Haakonssen. *Northern Antiquities and National Identities*. Copenhagen: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, 2008.
- Jacobsen, Per. „'Prinos' jezikoslovlju u zaostatku više od dva desetljeća!“. *Vijenac*, 434, 21. 10. 2010.
- Jacobsen, Per. "F. Templers illyrische Wörterbuch in der Kgl. Bibliothek in Kopenhagen". *Scandoslavica*, XVI (1970): 251–259.
- Jettmar, Karl. *Die frühen Steppenvölker. Der eurasiatischer Tierstil. Entstehung und sozialer Hintergrund*. Berlin: Holle Verlag, 1964.
- Katona, István. *Historia Critica Regnu Hungariae stirpis arpadianae, [...]*. Vol. I. Budaë: Typis Regiæ Universitatis, 1779.
- Krefting, Ellen. "Secret Springs and Naked Truths: Scandalous Political Literature in Eighteenth-Century Denmark-Norway". *Literary Citizenship*

- in Scandinavia in the Long Eighteenth Century*. Edited by Ruth Hemstad, Janicke S. Kaasa, Ellen Krefting, Aina Nøding. Woodbridge: Boydell Press, 2023.
- Lazarević Di Giacomo Persida. „C. F. Temler i njegova beležnica (NKS 175 – 4°)“. *Croatica et Slavica Iadertina*, 11/2, 11 (2015): 463–495.
- Lazarević Di Giacomo, Persida. ”Letimologia toponomastica anhaltino-servestana secondo Temler”. *Merope*, 25/64 (2016): 79–98.
- Lazarević Di Giacomo, Persida. ”I lemmi nel settore dell’onomastica nel Glossarium illyricum (GKS 2071 – 4°) di Ch.F. Temler”. *Contributi italiani al XVI Congresso Internazionale degli Slavisti (Belgrado, 20–27 agosto 2018)*. A cura di Maria Chiara Ferro, Laura Salmon, Giorgio Ziffer. Firenze: Firenze University Press, 2018. 139–152.
- Lazarević Di Giacomo, Persida. ”Inde nomen: le ragioni dell’onomastica anhaltino-servestana temleriana”. *Per Aleksander Naumow. Studi in suo onore*. A cura di Ljiljana Banjanin, Persida Lazarević Di Giacomo, Krassimir Stantchev. Alessandria: Edizioni dell’Orso, 2019.
- Lubndgreen-Nielsen, Flemming. ”P. F. Suhm og dansk Ossian-piener i 1771”. *Danske Studier*, 2016. 122–158.
- Lucii, Joannis. *De regno Dalmatiae et Croatiae. Libri sex*. Amstelædami: Apud Ioannem Blæv, 1666.
- Melyukova, A. I.; Crookenden, Julia. ”The Scythians and Sarmatians”. *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 97–117.
- Minns, Ellis H., *Scythians and Greeks. A Survey of Ancient History and Archeologu on the North Coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus*. Cambridge: University Press, 1913.
- Moshkova, Marina G. ”A Brief Review of the History of the Sauromatian and Sarmatian Tribes”. *Nomads of the Eurasian Steppes in the Early Iron Age*. Edited by Jeannine Davis-Kimball, Vladimir A. Bashilov, Leonid T. Yablonsky. Berkely, CA: Zinat Press, 1995. 85–89.
- Nyerup, Rasmus. ”Udsigt over Peter Friderich Suhms Levnet og Skrifter”. *Udsigt over Peter Friderich Suhms Levnet og Skrifter: Tilligemed Valg af hans lærde Brevvexling*. Ed. Rasmus Nyerup. Købehavn: S. Paulsens Forlag, 1798. 25–41.
- Potratz, Hans Albert. *Die Skythen in Südrussland*. Basel: Raggi Verlag, 1963.
- Pribojević, Vinko. *O podrijetlu i slavi Slavena*. Prev. Veljko Gortan, Pavao Knezović; priir. Miroslav Kurelac. Zagreb: Golden marketing – Narodne novine, 1997.
- Šafařík, Paul Jos. *Geschichte des Serbischen Schriftthums, Aus dessen handschriftlichem Nachlasse herausgegeben von Josef Jireček*. Prag: Verlag von Friedrich Tempsky, 1865.
- Stjernfelt, Frederik. ”A Secret Radical Enlightener in 1770s Copenhagen: Peter Frederik Suhm”. *History of Political Thought*, 45/4 (2024): 735–757.
- Suhm, Peter Frederik. ”Tanker om de Vanskeligheder, som møde ved at skrive den gamle Danske og Norske Historie”. *Skrifter, som udi Det Kiøbenhavnse Selskab af Lærdoms og Videnskabers Elskere ere fremlagte og oplæste i Aarene 1761, 1762, 1763 og 1764*. 9, 1765.

- Suhm, Peter Friderich. "Om Slaverne, deres Herkomst og aldste Sæde". *Skrifter, som udi det Kiøbenhavnske Selskab af Lardoms og Videnskabers Elskere ere fremlagte og oplæste*, 1779. 271–284.
- Suhm, Peter Friderich. "Om Chazarerne". *Nye Samling af det Kongelige Dansk Videnskaber(ne)s Skrifter*, 1781. 260–310.
- Suhm, Peter Friderich. "Om Finnerne deres ældste Sæde og Herkomst". *Skrifter, som udi Det Kiøbenhavnske Selskab af Lærdoms og Videnskabers Elskere ere fremlagte og oplæste*, 1770. 50–60.
- Suhm, Peter Friderich. "Om Galicia og Ludomiria". *Nye Samling af det Kongelige Dansk Videnskaber(ne)s Skrifter*, 1783. 471–509.
- Suhm, Peter Friderich. "Om Patzinakerne". *Skrifter, som udi Det Kiøbenhavnske Selskab af Lærdoms og Videnskabers Elskere ere fremlagte og oplæste*, 1770. 260–310.
- Suhm, Peter Friderich. *Forsøg til et Edkast af en Historie over Folkenes, Orpindelse I Almindelighed, som en Indledning til de Nordiske Folkes i Særdeleshed*. København: Trykt hos J. C. og G. C. Berling, 1769.
- Suhm, Peter Friderich. *Om Odin og den Hedniske Gudløere og Gudstieneste udi Norden*. Vol. 3. København: Berling, 1771.
- Svane, Gunnar. *Slavonic Manuscripts in The Royal Library: A Catalogue: Славянские рукописи в Коїеніаїенской Королевской библиоїеке*. Copenhagen: The Royal Library, 1993.
- Tachiaos, Anthony-Emil N. *Cirillo e Metodio. Le radici cristiane della cultura slava [Cyril and Methodius of Thessalonica. The Acculturation of the Slavs]*. Ed. Italiana a cura di Marcello Garzaniti. Milano: Jaca Book, 2005.
- Temler, Christian Friedrich. "Om Spor af en Overeenstemmelse mellem det Illyriske og Celtiske Sprog, i de Nordiske og øvrige Mundarter, som komme af dem begge". *Skrifter som udi det Kongelige Videnskabers Selskabs ere fremlagde*, XII (1779): 101–132.
- Thunmann, Johann. *Johann Thunmanns ordentlichen Lehrers der Beredsamkeit und Philosophie auf der Universität zu Halle Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*. Leipzig: Crusius, 1774.

Persida Lazarević Di Giacomo

"And Who Knows Where Else": Peter Frederik Suhm on Slavs

Summary

This paper analyzes the writings on the Slavs by Peter Frederik Suhm (1728–1798), often regarded as the father of Danish historiography. Although Suhm is best known for his extensive historical writings, he was in fact a polymath who, in the 1760s and 1770s, developed a lesser-known political doctrine infused with radical Enlightenment ideas. These encompassed freedom of expression and of religion, the rule of law, constitutional monarchy, parliament, and the separation of powers. In his approach to history, Suhm integrated and intersected diverse fields – economics,

geography, mythology, literature, philology, and etymology. This interdisciplinarity is evident in his interest in the Slavs, discussed most directly in *Om Slaverne* (1779), but also in works on other peoples, such as the Pechenegs (1770), the Khazars (1781), and his account of the Kingdom of Galicia and Ludomeria (1783). Suhm was a friend of the Danish official and lexicographer Christian Friedrich Temler, who was deeply involved in the Illyrian language; their acquaintance influenced Suhm's approach to the past, culture, and language of the Slavs, and by extension of the Serbs.

Key words: Peter Frederik Suhm, Danish Enlightenment, history and culture of the Slavs

Примљено: 14. 12. 2025.

Прихваћено: 20. 4. 2026.